

Serijska *Atenejska*

Johann Gottfried Herder

RASPRAVA
O PODRIJETLU JEZIKA

Vocabula sunt notae rerum
Cic.

Preveo
RATIMIR ŠKUNCA

Demetra
Filosofska biblioteka
Dimitrija Savića

Zagreb 2005

u 1923
2005

Žao mi je što sam izgubio mnogo vremena kako bih odredio i sredio tek puke pojmove; no to je bilo potrebno, budući da je cijeli ovaj dio psihologije u novijem dobu tako bijedno opustošen, pa su francuski filozofi s obzirom na neke prividne posebnosti u životinjskoj i ljudskoj naravi sve tako nabacali i pomiješali jedno s drugim, a njemački filozofi većinu pojmova ove vrste sređuju više za svoje sustave i prema svom gledištu, kako bi izbjegli zbrku u gledištu običnog načina mišljenja. Ni ja ovim sređivanjem pojmova nisam pošao obilaznim putem, nego smo ujedanput na cilju! Naime:

Čovjek, stavljen u stanje promišljenosti koje mu je svojstveno, kad ta promišljenost (refleksija) prvi put slobodno djeluje, pronašao je jezik. Jer, što je refleksija? Što je jezik?

Ta promišljenost mu je svojstvena i bitna je za njegovu vrstu: isto tako i jezik i vlastiti pronalazak jezika.

Pronalazak jezika zato mu je prirodan, jer je čovjek! Razmotrimo sada potanje ova dva pojma: refleksiju i jezik.

Čovjek očituje refleksiju kad snaga njegove duše djeluje tako slobodno da u cijelom oceanu osjeta koji je prožimaju može izdvojiti jedan val, zadržati ga i usmjeriti pozornost na nj te biti svjesna da opaža. On dokazuje refleksiju kad se iz cijelog lelujavog sna slika koje prolaze pored njegovih čula pribere u jednom trenutku budnosti, dragovoljno ostane na jednoj slici i jasno i mirnije uzmogne promatrati i izdvojiti značajke svojstvene tom predmetu i ni kojemu drugom. On, dakle, dokazuje refleksiju kada ne samo živo ili jasno raspoznaje sva svojstva, nego jedno ili više njih prizna sebi kao razlikovna

svojstva: prvi čin tog priznanja* rezultira jasnim pojmom; to je prva prosudba duše – a uslijed čega se dogodilo to priznanje? Putem značajke koju je izdvojio i koja ga se kao značajka svijesti jasno dojmila. Hajde! prizovimo mu εὔρηκα! Ova prva značajka svijesti bila je riječ duše! S njom je pronađen ljudski jezik!

Dopustimo da ono janje, kao slika, prođe ispred njegovih očiju: njemu kao ni jednoj drugoj životinji. Ne kao gladnome vuku koji njuši! ne kao krvlju poprskanim lavovima – koji njuše i kušaju još u duhu! koje je nadvladala osjetilnost! koje instinkt tjera da se bace na to janje! – Ne kao raspaljenom ovnu koji to janje osjeća samo kao predmet svojega užitka, kojega, dakle, opet nadvladava osjetilnost, a instinkt tjera da se baci na nj. Ne kao bilo kojoj drugoj životinji koja je ravnodušna prema janjetu, koja ga, dakle, pušta da prođe pokraj nje gotovo nezapaženo, jer svoj instinkt usmjerava na nešto drugo. – Sa čovjekom je drugo. Kad osjeti potrebu da upozna ovcu, ne ometa ga nikakav instinkt, ne vuče ga nijedno čulo u njezinu blizinu i ne odvlači od nje: ona stoji tu posve onako kako se očituje njegovim čulima. Bijela, blaga, runjava – njegova duša koja promišljeno djeluje traži neku značajku – ovca *bleji!* duša je pronašla značajku. Djeluje unutarnje čulo. Ovo blejanje koje najjače doima ljudsku dušu, a koje se pri promatranju i opipavanju otrglo od svih drugih svojstava i koje je iskočilo i najdublje prodrlo u nju, ostaje u njoj. Ov-

* Jedna od najljepših rasprava koja rasvjetljava bit apercepcije iz fizičkih pokušaja, koji tako rijetko objašnjavaju metafiziku duše, jest ona u spisima Berlinske Akademije iz 1764²³.

ca se vraća. Bijela, blaga, runjava – duša je vidi, opipava, pri-
sjeća je se, traži značajku – ovca bleji! I ona je sada ponovno
prepoznaje! “Ha! ti si ono što bleji!” osjeća u nutrini, spozna-
la ju je ljudski, jer ju je prepoznala jasno, to jest s jednom zna-
čajkom, i imenovala je. A da je bilo tamnije? Onda je ne bi bi-
la tako razabrala, jer joj nikakva osjetilnost, nikakav instinkt u
odnosu na ovcu ne bi bili nadomjestili taj manjak jasnoće ne-
kom živahnijom bistrinom. Neposredno jasno, bez značajke?
Nijedno osjetilno stvorenje ne može osjećati tako izvan sebe,
jer uvijek mora zatomljivati, gotovo uništavati druge osjećaje
i stalno spoznavati razliku između dvoga putem trećega. Ne-
kom značajkom, dakle? A što je to drugo bilo negoli *unutar-
nja natuknica*? Zvuk blejanja koji je ljudska duša razabrala kao
značajku ovce postao je pomoću te svijesti *ime* ovce, makar
ga ljudski jezik nikada i ne pokušao izmucati. Čovjek je pre-
poznao ovcu po blejanju: bio je to shvaćeni znak, pri kome se
duša jasno sjetila neke ideje – a što je to drugo negoli riječ? I
što li je cijeli ljudski jezik drugo doli zbirka takvih riječi? Da
nikada nije došao u položaj da nekom drugom stvorenju pre-
nese tu ideju i da mu tu značajku svijesti također nije htio ili
mogao izblejati usnama, njegova duša bila bi je tako reći za-
blejala svojoj nutrini, budući da je odabrala taj zvuk za znak
sjećanja, i ponovno zablejala, jer ga je po tome prepoznala –
*jezik je pronađen! isto tako prirodno i čovjeku nužno kao što
je čovjek bio čovjek.*

Većina onih koji su pisali o podrijetlu jezika nisu ga traži-
li na jedinom mjestu gdje se ono moglo naći, a mnogima su,
također, pred očima lebdjele mnoge mračne sumnje: može li

ga se naći negdje u ljudskoj duši? Tražilo ga se u boljoj arti-
kulaciji govornih organa; kao da je neki orangutan s isto tak-
vim govornim organima ikada pronašao jezik? Tražilo ga se
u zvucima strasti; kao da sve životinje ne posjeduju te zvuko-
ve i kao da je neka životinja iz njih pronašla jezik? Prihvaćen
je princip imitacije prirode i njezinih zvukova; kao da je pri
takvoj slijepoj sklonosti moguće misliti na nešto i kao da su
majmun i kos, koji tako dobro može oponašati zvukove, upra-
vo s tom sklonošću pronašli jezik? Većina je napokon prihva-
tila tek puku konvenciju, ugovor, a protiv toga je najžešće go-
vorio Rousseau; jer kakva je to mračna, zamršena riječ: “pri-
rodni ugovor jezika”? Te mnoge kobne pogreške izrečene o
podrijetlu ljudskoga jezika najzad su uzajamno mišljenje uči-
nile gotovo općenitim – no nadam se da neće i ostati tako. Ni-
je organizacija usta to što čini jezik: jer i netko doživotno ni-
jem, ako je bio čovjek, ako je razmišljao, u duši mu je bio je-
zik! Nikakva krika osjeta: jer jezik nije pronašao neki dišući
stroj, nego svjesno stvorenje! Nikakav princip oponašanja u
duši; može bitno oponašanje prirode tek je sredstvo za jednu i
jedinu svrhu, koju ovdje valja objasniti. Ponajmanje je to spo-
razum, samovoljna društvena konvencija; divljak, samotnik u
šumi sam za sebe bi bio morao pronaći jezik, pa makar ga ni-
kada i ne govorio. Jezik je bio sporazum njegove duše sa sa-
mim sobom, i to tako nužan sporazum kao što je čovjek bio
čovjek. Ako je drugima bilo nepojmljivo kako je ljudska duša
mogla pronaći jezik, tako je meni nepojmljivo kako je ljudska
duša mogla biti to što jest, a da upravo takva, bez usta i društ-
va, već nije pronašla jezik.

To podrijetlo najbolje će prikazati upravo prigovori protivnika. Najtemeljitiji, najopširniji branitelj božanskoga podrijetla jezika*, upravo zato što je prodro kroz površinu koju drugi tek dodiruju, postat će gotovo braniteljem pravog, ljudskog podrijetla jezika. Zastao je neposredno na rubu dokaza, i njegov glavni prigovor, samo nešto ispravnije objašnjen, bit će prigovor protiv njega samoga i dokaz onoga čemu se suprotstavlja: mogućnosti ljudskog podrijetla jezika. Želi dokazati "da je upotreba jezika nužna za upotrebu uma"! Da je to napravo, ne znam što bi drugo bio time dokazao doli to "da kao što je čovjeku prirodna upotreba uma, prirodna bi mu isto tako morala biti i upotreba jezika"! No, na nesreću, on nije dokazao tu svoju tvrdnju. Uz veliki trud dokazao je tek da se tako mnoge fine, isprepletene radnje, kao što su pažnja, refleksija, apstrakcija itd. ne mogu dogoditi *prikladno* bez znakova na koje se oslanja duša; no samo to *ne prikladno, ne lako, ne vjerojatno* ne iscrpljuje još ništa. Kao što mi s malo sposobnosti apstrahiranja možemo zamisliti tek malo apstrakcija bez osjetljivih znakova, tako druga bića mogu više misliti bez njih; u najmanju ruku iz toga ne proizlazi još uopće ništa, a da *po sebi samome* ne bi moglo biti apstrakcija bez osjetljivog znaka. Dokazao sam otprilike da upotreba uma ne samo da je prikladna, nego da ni najmanja upotreba uma, ni najjednostavnije jasno priznanje, ni najjednostavniji sud neke ljudske promišljenosti nije moguć bez značajke; jer razlika između dvoga da se uvijek raspoznati samo putem trećega. Upravo to treće,

* Süßmilch, navedeni spis, pogl. 2.

ta značajka biva stoga unutarnjom natuknicom: jezik, dakle, proizlazi sasvim prirodno iz prvoga čina uma. – Gospodin Süßmilch želi razjasniti* da se više primjene uma ne mogu odigravati bez jezika i usto navodi Wolffove riječi, koji isto pretpostavlja da je to vjerojatno tako. Takav slučaj zapravo ništa ne znači u toj stvari; jer više primjene uma, kao na primjer u spekulativnim znanostima, nisu bile potrebne za prvi kamen temeljac za izgradnju jezika. No objašnjena je i ova lako dokaziva postavka gospodina Süßmilcha, budući smatram da sam dokazao kako se čak ni prva, najjednostavnija upotreba uma nije mogla dogoditi bez jezika. No ako on pak zaključuje: nijedan čovjek nije sâm mogao pronaći jezik, jer je i za pronalazak jezika već potreban um, pa je prema tome jezik morao postojati prije nego što je postojao, ja zaustavljam taj vječiti krug, sagledam ga ispravno i on sada govori nešto posve drugo: ratio et oratio! Ako čovjek nije mogao imati um bez jezika: dobro! onda je pronalazak jezika čovjeku tako prirodan, tako star, tako izvoran, tako karakterističan kao i njegova upotreba.

Süßmilchov načina zaključivanja nazvao sam vječnim zvrkom: jer ga mogu jednako tako okretati protiv njega kao i on protiv mene; i stvar se nastavlja vrtjeti. Bez jezika čovjek ne posjeduje um, a bez uma ne posjeduje jezik. Bez jezika i uma on nije sposoban ni za kakvu božansku poduku – i kamo ćemo tako dospjeti? Kako čovjek može učiti jezik božanskom podukom, ako ne posjeduje um? A bez jezika on nimalo ne ko-

* Ibidem, str. 52.

risti um. Zar će, dakle, imati jezik prije nego što ga ima i nego što ga je imao? Zar je mogao postati umnim bez i najmanje upotrebe jezika? Da bi bio sposoban i za najmanji slog prilikom božanske poduke, morao je, dakle, kao što gospodin Süßmilch i sam priznaje, biti čovjek, to jest biti sposoban jasno misliti, a pri prvoj jasnoj misli u njegovoj duši već je postojao jezik; pronađen je, dakle, vlastitim sredstvima, a ne božanskom podukom. – Dobro znam što se najčešće misli kada se spominje božanska poduka; misli se, naime, na učenje jezika djece od roditelja; no treba imati na umu da to uopće nije tako. Djeca nikada ne uče jezik od roditelja, a da uvijek i sama ne izmišljaju. Roditelji djeci samo skreću pozornost na razlike stvari pomoću nekih jezičnih znakova i tako ne nadomještaju, nego olakšavaju i pospješuju upotrebu uma jezikom. Želi li se takvo natprirodno olakšanje prihvatiti iz drugih razloga, to se ne tiče moje namjere; samo onda Bog uopće nije *pronašao* jezik za ljude, nego su oni još uvijek djelovanjem vlastitih snaga, samo višom pripremom, morali *pronaći* svoj jezik. Da bi mogli primiti prvu riječ kao riječ, to jest kao značajku uma, i iz Božjih usta, bio je potreban um, i čovjek je morao upotrijebiti tu istu svijest da bi *razumio* tu riječ kao riječ, kao da ju je izvorno izmislio. Tako se sva oružja mojega protivnika okreću protiv njega samoga; on bi dosita morao upotrijebiti um da bi učio božanski jezik; dijete koje uči uvijek ga ima, ako neće poput papagaja samo izgovarati riječi bez misli. Ali kakvi bi to dostojni Božji učenici bili, koji bi tako učili? A ako su vječno tako učili, odakle nam onda umni jezik?

Laskam sebi da bi moj uvaženi protivnik, da je još živ, uvidio da njegova primjedba određuje nešto više, postaje čak naj-snažnijim dokazom protiv njega i da je, dakle, ne znajući, u svojoj knjizi čak skupio materijale koji će ga opovrgnuti. Ne bi se skrivao iza riječi "umna sposobnost, ali koja ni najmanje nije um"; jer okrenuli to kako mu drago, nastaju proturječja! Umni stvor, a da ni najmanje ne upotrebljava um, ili stvor koji upotrebljava um bez – jezika! Stvor bez uma, kojemu poduka može dati um, ili stvor koji se može podučiti, a koji je ipak bez uma! Biće koje ni najmanje ne upotrebljava um – a ipak čovjek! Biće koje svoj um nije moglo upotrebljavati prirodni snagama, a ipak ga nadnaravnom podukom naučilo upotrebljavati! Ljudski jezik koji opće nije bio ljudski, to jest koji nije nastao nikakvom ljudskom snagom, i jezik koji je ipak bio tako ljudski, da se bez njega ne može očitovati zapravo nijedna od njegovih snaga! Stvar bez koje nije mogao biti čovjek, no ipak stanje u kome je bio čovjek ne posjedujući tu stvar, koja je dakle postojala prije nego što je postojala, morala se očitovati prije nego se mogla očitovati itd. – Sva ova proturječja očita su, ako se čovjek, um i jezik uzmu za ono što stvarno jesu, a utvara riječi "sposobnost" (ljudska sposobnost, umna sposobnost, jezična sposobnost) razobličiti.

"Ali i divlja ljudska djeca među medvjedima imala su jezik? A zar oni nisu bili ljudi?" Svakako! Samo *najprije* ljudi u jednom protuprirodnom stanju! Ljudi koji se izrođuju! Položite kamen na biljku, neće li ona rasti ukrivo? A nije li bez

* Süßmilch str. 47.